

УДК 159.92/316.4

DOI: 10.31732/2663-2209-2025-78-424-431

ВЗАЄМОДІЯ ЛЮДИНИ І ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПОШУК ПОЯСНЮВАЛЬНОЇ ПАРАДИГМИ

Ольга Петрунько¹, Олександр Плющ²

¹Д-р психол. наук, старший науковий співробітник, професор кафедри психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: OlgaPV@krok.edu.ua ORCID: 0000-0001-9023-5265

²Д-р психол. наук, старший науковий співробітник, м. Київ, Україна, e-mail: plyushch110@gmail.com, ORCID iD 0000-0001-8398-5148

THE INTERACTION OF HUMANS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: SEARCH FOR AN EXPLANATORY PARADIGM

Olga Petrunko¹, Oleksandr Pliushch²

¹Doctor of Psychological Sciences, Senior Research Fellow, Professor of the Academic and Scientific Institute of Psychology, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: OlgaPV@krok.edu.ua ORCID: 0000-0001-9023-5265

²Doctor of sciences (Psychology), Senior Researcher, Kyiv, Ukraine, e-mail: plyushch110@gmail.com, ORCID iD 0000-0001-8398-5148

Анотація. Штучний інтелект розглядається авторами статті, з одного боку, як створена людьми надсучасна інформаційна технологія, а з другого – як один з найвпливовіших агентів індивідуальної й масової взаємодії, включений в усі види професійної, творчої, дозвільної та інших комунікацій людей, яким сталося жити в цифрову добу. Авторами здійснено спробу відповісти на запитання, яку саме функцію виконує штучний інтелект за цих умов: функцію суб'єкта соціальних комунікацій, що ставить його на рівних з людиною, чи функцію технологічного інструмента, який служить людям в цілях реалізації важливих просоціальних видів діяльності та в цілях розвитку і саморозвитку людства, суспільств і соціумів. Показано, що в основі розуміння штучного інтелекту і технологій його використання неодмінно лежить та чи інша методологія, згідно з якою можлива відповідь на поставлене запитання.

У рамках бінарної суб'єкт-об'єктної методології вважається, що в процесі вдосконалення інформаційних технологій, із слабкого інтелекту, під яким мається на увазі здатність вирішувати завдання у певній галузі знань, штучний інтелект може трансформуватися в сильний інтелект, що перевершує інтелект людини, виявити ознаки суб'єктності та посісти позицію суб'єкта. У контексті методології саморозвитку інтелект розглядається не так характеристикою суб'єкта, як характеристикою якості його ментального інструменту, що дозволяє цьому суб'єкту функціонувати в світі, що змінюється. З цього погляду штучний інтелект постає технологічним інструментом суспільства, що виступає у ролі колективного суб'єкта пізнання. Як наслідок, індивідуальні суб'єкти, що використовують сучасні інформаційні технології, стають частиною соціального механізму авторів цих технологій, заручниками їхньої віддаленої мети. Це підвищує вимоги до якості мислительної діяльності споживачів штучного інтелекту, і не лише їхньої компетентності з його використання, а й розуміння ними своєї ролі в просторі наявних соціальних завдань свого суспільства.

У традиціях нової, метасуб'єктної пояснювальної парадигми – як контекстної парадигми саморозвитку суб'єкта, згідно з якою його оптимальна життєдіяльність можлива лише в контексті життя соціуму та співбуття з іншими – обстоюється думка, що суб'єктність як базова риса суб'єкта, притаманна лише людині і не може приписуватися такому суто технічному утворенню (інструменту) цифрової доби, яким є штучний інтелект. Штучний інтелект не здатний до розвитку і саморозвитку без участі суб'єкта, йому не притаманні прагнення й відповідна мотивація, які є головною ознакою суб'єктності і властиві лише людині. Тож призначення штучного інтелекту в парадигмі метасуб'єкта полягає в розвитку й самовдосконаленні людини, а не в тому, щоб бути інструментом, який діятиме замість людини.

Ключові слова: штучний інтелект, метасуб'єктна парадигма, об'єкт, суб'єкт, суб'єктність, комунікація, спільна діяльність, розвиток, саморозвиток.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 12

Abstract. Artificial intelligence is considered by the authors of the article, on the one hand, as an ultra-modern information technology created by people, and on the other hand, as one of the most influential agents of individual and mass interaction, included in all types of professional, creative, leisure and other communications of people who happen to live in the digital age. The authors attempted to answer the question of what function artificial intelligence performs under these conditions: the function of a subject of social communications, which puts it on an equal footing with a person, or the function of a technological tool that serves people for the purpose of carrying out important pro-social activities and for the purpose of the development and self-development of humanity, societies, and societies. It is shown

that the basis of understanding artificial intelligence and the technologies for its use is necessarily a particular methodology, according to which an answer to the question posed is possible.

Within the framework of the binary subject-object methodology, it is believed that in the process of improving information technologies, artificial intelligence can transform from weak intelligence, which refers to the ability to solve problems in a certain field of knowledge, into strong intelligence that surpasses human intelligence, reveal signs of subjectivity, and take the position of a subject. In the context of self-development methodology, intelligence is considered not so much a characteristic of the subject as a characteristic of the quality of its mental tool, which allows this subject to function in a changing world. From this point of view, artificial intelligence appears as a technological tool of society, acting as a collective subject of knowledge. As a result, individual subjects using modern information technologies become part of the social mechanism of the authors of these technologies, hostages to their distant goal. This increases the requirements for the quality of the thinking activity of artificial intelligence consumers, and not only their competence in its use, but also their understanding of their role in the space of existing social tasks of their society.

In the traditions of the new, metasubjective explanatory paradigm – as a contextual paradigm of the self-development of the subject, according to which his optimal life activity is possible only in the context of the life of society and coexistence with others – the idea is upheld that subjectivity as a basic feature of the subject is inherent only to humans and cannot be attributed to such a purely technical formation of the digital age as artificial intelligence. Artificial intelligence is not capable of development and self-development without the participation of the subject, it does not possess aspirations and corresponding motivation, which are the main feature of subjectivity and are inherent only to humans. Therefore, the purpose of artificial intelligence in the metasubject paradigm is to develop and self-improve a person, and not to be a tool that will act instead of a person.

Key words: artificial intelligence, metasubject paradigm, object, subject, subjectivity, communication, joint activity, development, self-development.

Formulas: 0; fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 12

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний етап розвитку людства визначається дослідниками як постінформаційна, цифрова доба, або доба новітніх інформаційних (цифрових) технологій, серед яких найсучаснішою, найскладнішою, такою, що найточніше відтворює структуру інтелектуальної діяльності людини і навіть перевершує людину при розв'язанні окремих інтелектуальних задач, є штучний інтелект. Масове поширення мобільних пристроїв та широка доступність інтернету, в т.ч. і так званих «технологій штучного інтелекту», з одного боку, забезпечує зв'язок користувачів з зовнішнім світом та формує їхні світогляди й суб'єктивні картини світу, а з другого боку – створює нові проблеми і виклики, які потребують уваги не лише дослідників, а й осіб, на яких покладено відповідальність за ухвалення компетентних, суспільно значимих рішень державного рівня (Петрунько, 2010; Петрунько, 2011).

Нові цифрові технології допомагають автоматизувати виконання складних завдань, які досі виконували тільки люди, витрачаючи на це чимало фізичних та психологічних зусиль і часу, а відтак вони здатні підвищувати

продуктивність усіх видів навчальної та професійної діяльності людей. Але разом з цим, крім впливу на виробничі процеси слід очікувати соціальних, соціокультурних та психологічних наслідків, які можуть виявитися значно масштабнішими. З появою інформаційних цифрових технологій, які посідають дедалі більше місця в житті людства, суб'єктивно уявний світ людей змінюється через те, що він стає частиною керованого ззовні віртуального світу, який нав'язує і образи належного, і образи майбутнього, і критерії успішності власного життя, і цілі покладання, і можливі способи досягнення цілей. Згодом віртуальний світ починає домінувати в індивідуальній свідомості і відрізнити нав'язане, штучне від природного, істинного стає дедалі важче (Петрунько, 2011; Spitzer, 2012). Цифрові технології програмують соціальні дискурси та нові віртуальні сфери буття, створюють можливості для поширення в т.ч. і викривленої, недостовірної інформації, культурної гомогенізації або, навпаки, стигматизації окремих соціальних груп, перерозподілу ресурсів, управління й маніпулювання суспільною свідомістю у великих масштабах (Spitzer, 2012; Bostrom, 2014).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало сучасних дослідників інформаційних суспільств інтерпретують появу й масове поширення цифрових технологій як когнітивну революцію, що відбулася в історії людства і внаслідок якої інформація, інструменти і технології обміну нею, в т.ч. технології штучного інтелекту, та набуті зрештою знання тотально визначають не лише знаннєвий простір, а й свідомість і внутрішній світ їхніх отримувачів (Spitzer, 2012; Bostrom, 2014; Петрунко, 2010; Фролов, 2011). Уявлення, що цифрові технології, в т.ч. штучний інтелект, є лише інструментом отримання інформації та набуття знань, поступово втрачають прихильників як серед дослідників, особливо у сфері психологічних наук, так і серед пересічних споживачів цих технологій. На думку М.Шпітцера, цифрові технології масового призначення є валідним інструментом для розширення й поглиблення знань та вдосконалення навичок розумової діяльності лише для користувачів, які мають гарну інтелектуально-освітню базу. У цьому разі вони сприяють не лише надбанню системних знань, а й особистому розвитку користувачів. Однак, якщо в останніх відсутні навички роботи з цими інструментами, ситуація може бути докорінно іншою. Легкий доступ до цифрових технологій перетворює їх на некомпетентних і недоброчесних споживачів інтелектуальних ресурсів інших людей, а їх власна розумова діяльність заміщується «бездумним» отриманням готового результату. Згубність цього очевидна: суспільство зрештою отримує фахівців, які вміють «натискати на кнопки», але не здатні прогнозувати результати своїх дій далі конкретних ситуацій (Spitzer, 2012). З вільним доступом до технологій штучного інтелекту виникають екзистенційні ризики, пов'язані з імовірністю виходу з-під контролю створеного людьми «сильного» штучного інтелекту (над інтелекту), який може стати некерованим і спричинити непередбачувані для людства наслідки, аж

до того, що нинішня версія людства і сучасна цивілізація припинять своє існування (Spitzer, 2012; Bostrom, 2014).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Цифрові технології формують нову суб'єктність людини як базову рису суб'єкта пізнання і новий погляд на цей феномен. Занурення у цифрову реальність спричинює залежність людини від технологій, які вона сама створила і заручником яких вона ризикує стати, і це шлях до деградації суб'єктності. Розгляд процесу пізнання в цифрові часи ставить перед науковим співтовариством завдання з узгодження розуміння еволюції суб'єктності в контексті еволюції інформаційних цифрових технологій, що в тому числі передбачає пошук нових пояснювальних парадигм та коригування наявних наукових парадигм вивчення людської психіки і поведінки за постмодерної, цифрової доби (Фролов, 2011; Плющ, 2023; Петрунко, 2024).

Штучний інтелект є одним з прикладів цифрових технологій високого класу, наділених інтелектуальною функцією (засобом/алгоритмом вирішення тих чи тих складних завдань) і здатних до швидкого впорядкування колосальних обсягів різноманітних даних. Автори технологій штучного інтелекту покладають в їх основу базові принципи людського мислення (такі, як паралельна обробка інформації, розподілений характер обчислень та подання інформації, здатність до навчання та узагальнення та ін.), хоча на сьогоднішній день немає єдиного розуміння штучних розумових процесів: Наскільки точно штучний інтелект імітує розумові процеси людини? Якою мірою він осмислює генерований ним текст? Чи зможе штучний інтелект невдовзі замінити людину? Як далеко можна рухатися в цьому напрямку?

Метою статті є обґрунтування наукової парадигми, яка визначає роль суб'єкта пізнання під час переходу людства в цифрову епоху розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. У сучасній психологічній

науці при вивченні когнітивних феноменів і процесів залишається панівною суб'єкт-об'єктна теоретико-методологічна парадигма, якої дотримується чимало відомих вчених, котрі розглядають Універсум як єдність двох відносно автономних складових – матерії та свідомості (Nagel, 1974; Chalmers, 1996; Clark & Chalmers, 2010). У межах цієї парадигми інтелект тлумачиться як одна з характеристик суб'єкта, яка відображає його здатність вирішувати завдання високої складності у різних сферах діяльності. Проте з наростанням технологічного оснащення людського буття з'являються прилади і технології, які автоматизують діяльність людини, в т.ч. й інтелектуальну. Відтак когнітивні процеси можуть виходити за межі індивідуумів і включати технічні конструкти зовнішнього середовища, які стають необхідним елементом процесів мислення (Clark & Chalmers, 2010). Від найпростіших пристроїв (рахівниці, логарифмічної лінійки, калькулятора) людство переходить до більш складних, постійно оновлюваних технічних засобів, що є продуктом діяльності спільнот і ком'юніті, які досягли високого рівня розвитку цифрових технологій і рівня так званого «сильного інтелекту».

Міркуючи про «силу» штучного інтелекту, тобто про те, мислить він сам чи він лише імітує мислення людини, не можна не враховувати суб'єктивний досвід людини як мислячої істоти, який значною мірою визначає спосіб її мислення і простір його застосування. А відтак відома парадигма Декарта «думаю, а отже існую» виявляється непридатною для характеристики «сильного штучного інтелекту», оскільки в процесах штучного інтелекту відсутні такі елементи, як емоції, відчуття, мотивація, цінності, тобто те, що можна об'єднати поняттям «суб'єктивний досвід». У парадигмі Декарта відсутній значущий Інший – суб'єкт, без якого процес мислення неможливий, адже мислення неодмінно передбачає інформаційний обмін, заснований на зворотному зв'язку, в

умовах спільної взаємодії з іншими суб'єктами інформаційного обміну та вибудовування спільного з ними контексту існування, спільного буття, спільного проекту майбутнього. У цьому разі штучний інтелект є лише функцією аналізу і впорядкування інформації, він працює зі знаками (створює тексти, вірші, музику, рисунки, розв'язує логічні завдання, аналізує великі масиви даних тощо), але такий інтелект не має базових ознак суб'єктності і тому визначається як «слабкий», такий, що наразі є технічно й технологічно довершеним, але разом з цим він позбавлений волі до саморозвитку. «Слабкий» штучний інтелект не несе жодної відповідальності за наслідки застосування людьми створених ним продуктів, а тому він лише умовно, за суто формальними ознаками, може вважатися суб'єктом (наприклад, при виконанні людьми інтелектуальної чи мислительної діяльності), проте він не має ознак суб'єктності як самостійний учасник соціальної комунікації.

З огляду на це, чимало дослідників й експертів сходяться на тому, що справжні проблеми постануть перед людством в разі еволюції штучного інтелекту в бік максимального його «олюднення», тобто тоді, коли він набуде ознак «сильного інтелекту». Гіпотеза щодо «сильного штучного інтелекту» припускає, що машини справді мислять, а не просто імітують розумові процеси людини. Гострі наукові дискусії про можливі культурні й соціальні наслідки впливу технологій штучного інтелекту на людство зосереджені на двох аспектах: 1) безпосередньому впливі цих технологій у тому їх стані, як вони є нині; 2) гіпотетичних майбутніх сценаріях, в яких вони еволюціонують у просторі AGI (загального штучного інтелекту) в напрямку «сильного» надінтелекту (Bostrom, 2014). Припускається, що людство цифрової доби перебуває на порозі створення систем зі штучним загальним інтелектом, що викликає одночасно як високі очікування, так і тривогу й

занепокоєння. У рамках бінарної методології Декарта «сильний інтелект» з «об'єкта підпорядкування» перетворюється на «суб'єкта впливу», що залишає людині роль «об'єкта». Тим самим вирішується «важка проблема свідомості», коли процес переробки інформації стає основою для внутрішнього життя, щоправда дія цього механізму допоки є не проясненою й остаточно незрозумілою (Chalmers, 1996; Bostrom, 2014).

Урахування умов середовища як чинника функціонування суб'єкта і як методологічної категорії в метасуб'єктній парадигмі уможлиблює аналіз подій, що відбуваються у світі, в межах так званої тринітарної методології: зовнішній світ – суб'єкт – внутрішній світ суб'єкта. Внутрішній світ апіорі не існує без свого носія, але при цьому внутрішній світ може бути автономним об'єктом дослідження. Зовнішній світ – це доступний суб'єктові фрагмент Універсуму, який становить його життєвий світ і який повсякчас змінюється. Перебування в цьому мінливому світі передбачає саморозвиток суб'єкта в ньому, і це одна з прикметних ознак тринітарної методології (Plushch, 2025). У рамках цієї методології розумову діяльність здійснює суб'єкт, який саморозвивається і активно діє в мінливому світі на основі наявних у нього ментальних інструментів (Плющ, 2023). За такого розгляду інтелект постає як якісна характеристика цих інструментів. Він відображає можливість вдосконалення цих інструментів та користуватися ними для вирішення не лише інтелектуальних, а й екзистенційних задач, заснованих на комунікації й зворотному зв'язку. Проте не всі пропоновані ментальні конструкції мають братися на віру, і для цього існують надійні способи їх перевірки (життєвий досвід, діалогування з іншими людьми тощо), інакше інструмент, який їх продукує, може стати небезпечним як для психіки і поведінки суб'єкта, так і для соціального середовища в цілому.

Автори штучного інтелекту і відповідних технологій прагнуть відтворити послідовність розумових

операцій і логіку інтелектуальної діяльності AGI за власними моделями мислення. У традиціях згадуваної нами бінарної парадигми йдеться про два паралельні світи – реальний фізичний світ і світ, що конструюється у свідомості суб'єктів. Це не передбачає жодних перешкод для того, щоб технічно скопіювати устрій мозку та забезпечити цій технічній копії функціонування (на рівні біохімії, фізіології, пізнавальних процесів тощо), подібне людському. Варто лише «правильно» зрозуміти будову людської свідомості (і мислення як її складової) та технічно відтворити розумові процеси суб'єкта, щоб отримати всю повноту розумової діяльності людини. Однак, неможливо досягти конструювання штучного інтелекту шляхом повного моделювання мислительних процесів. Така симуляція могла б відтворити архітектуру і поведінку людського мозку, але їй не вистачало б складності, нюансів і різноманітності мислення, які надходять від живої людини та від простору її соціальних комунікацій. Адже мислить не мозок, а суб'єкт, який перебуває в перманентному діалозі зі світом і разом з ним повсякчас змінюється й розвивається. Натомість комунікація за алгоритмами AGI виключає можливості виходу з «китайської кімнати» чи за межі «платоновієї печери», тобто за межі світу, створеного штучним інтелектом (Plushch, 2025).

У рамках метасуб'єктної методології, як методології саморозвитку суб'єкта в мінливому світі, суб'єкт одночасно перебуває в двох світах – зовнішньому та внутрішньому, і це потребує інструментарію з узгодження цих світів. Цим інструментарієм є насамперед знання і досвід. У процесі саморозвитку цей інструментарій постійно ускладнюється й удосконалюється: у комунікації з соціумом (як колективним суб'єктом) отримується доступ до суспільних знань, а в процесі життєдіяльності ці знання набувають статусу апробованого знання, або статусу досвіду. Суб'єкт удосконалює інструменти свого пізнання згідно з логікою власного

розвитку, логікою розвитку референтного соціуму і рефлексованих ним суспільних змін, до яких належать і зміни в інформаційно-технологічному просторі, і зміни технологій штучного інтелекту, які також еволюціонують і ускладнюються.

Еволюція моделей штучного інтелекту відтворює логіку, закладену в методології саморозвитку, згідно з якою суб'єкти пізнання розглядаються як з погляду їх внутрішнього, психологічного устрою, так і з погляду їх включення в процеси власного саморозвитку та у взаємодію з іншими учасниками інтелектуальної комунікації. Початкові моделі увідповіднюються з простим типом мислення, коли доводиться шукати потрібну інформацію у великому й неупорядкованому її масиві. На цьому етапі штучний інтелект насамперед є експертною системою, здатною обробляти різні запити в автоматичному режимі. Моделі другого рівня складності ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer) при виконанні завдань передбачають комунікацію з користувачем і увідповіднюються зі складним типом мислення суб'єкта. Термін «чат» у назві цих моделей означає замкнуту комунікацію, в ході якої конкретизуються задачі та уточнюються дані для їх розв'язання та ухвалення рішень. ChatGPT – це нейромережева модель, яка спроектована так, щоб, враховуючи контекст і принцип найбільшої ймовірності ухвалених рішень. У процесі створення цієї моделі її наповнюють масивом даних, що містить величезну кількість смислових зв'язків та асоціацій. Налаштування нейромережових алгоритмів дає змогу виявляти потрібні зв'язки й асоціації навіть на рівні пересічного користувача. Отримані результати вочевидь критично залежать від масиву тестів, якими нейромережа наповнена, причому їх обсяг має велике значення: за перевищення порогового для моделі числа параметрів (орієнтовно 200 млн.) результати можуть виявитися вочевидь вражаючими (Marcus & Davis, 2019; Cun & Brizard, 2019).

Найскладнішою в еволюційному плані є велика мовна модель штучного інтелекту LLM (large language model), яка презентує нейронну мережу з величезним обсягом текстових даних і безліччю параметрів (мільярдів вагових коефіцієнтів). Такі моделі здатні працювати з різними мовами, запам'ятовувати велику кількість фактів та оперувати значними масивами загальних знань про світ, вони навчені не тільки давати відповіді на найскладніші запитання, а й здатні виконувати функції передбачення й прогнозування. На базі цих моделей розроблено мультиагентні LLM (LLM-MA) моделі, що містять спеціалізовані профілі та навички кількох агентів з різними можливостями, та забезпечено зв'язок між ними для моделювання складних реальних процесів. Мультиагентні системи мають перевагу за рахунок поділу ролей та координації між агентами, що дозволяє ефективно вирішувати складні багатетапні завдання. Основним сценарієм застосування LLM-MA є симуляція Світу, побудова мультиагентних середовищ та імітація взаємодії між людьми (Marcus & Davis, 2019; Cun & Brizard, 2019). Ці моделі репрезентують нову парадигму в розробці технологій штучного інтелекту, яка описує не ізольованих об'єктів, а екосистему з сукупністю суб'єктів, які спільно працюють на вирішення складних соціальних завдань, а отже вони здатні створювати так званий «колективний розум».

Кожна з наведених моделей неповна, і це обумовлено процесом саморозвитку суб'єкта: побудова будь-якої моделі «не встигає» за змінами, які відбуваються з суб'єктом у реальному житті. Фундаментальні помилки розробників програм штучного інтелекту пов'язані з обмеженістю їхніх моделей пізнання, упередженістю при виборі текстів для навчання й аналізу, неідеальною конструкцією соціального середовища агентів, суб'єктивністю критеріїв оцінювання результатів, об'єктивними

труднощами, які неможливо здолати на рівні створення відповідних програм і алгоритмів. За методологією саморозвитку знання є принципово неповним, і жодний інструмент пізнання, в т.ч. штучний, не здатний подолати цю неповноту, а цінність і придатність знання перевіряється лише практикою. Отже, штучний інтелект з його алгоритмами і технологіями демонструє вражаючу ефективність у обробці величезних масивів цифрових даних. Він виявляє статистичні закономірності, формулює висновки, генерує нові тексти з урахуванням проаналізованих ним даних. Проте фундаментальним обмеженням є його нездатність оперувати тим, що не набуло артикуляції, не включене в нейромережі й існує лише потенційно.

У процесі взаємодії зі штучним інтелектом розгортаються процеси мислення та відбувається нарощування складності ментальних інструментів суб'єктів цієї комунікації. Що ж до суб'єктності штучного інтелекту, то її варто розуміти як відбиту, віддзеркалену: комунікуючи зі штучним інтелектом, в суб'єкта виникає образ, який він сприймає як автора тексту. Досвід роботи з іншими текстами, що апіорі мають автора, з яким можливі осмислені діалоги, спонукає користувачів автоматично приписувати текстам, створеним штучним інтелектом, авторство, а їхнім гіпотетичним авторам – свідомість і людські риси, в т.ч. суб'єктність, яка є відображенням суб'єктності користувача. Тож можна говорити про віддзеркалену суб'єктність, коли користувачі приписують авторам штучних текстів свої цілі й наміри та ознаки і складність власного ментального інструментарію, наділяючи цих віртуальних авторів суб'єктністю. Процес віддзеркалення ними суб'єктності штучного інтелекту – це й процес осмислення і розвитку власної суб'єктності. Таким чином, технології штучного інтелекту є не лише інструментом пізнання Світу, а й учасником міжсуб'єктної комунікації, яка передбачає взаємодію учасників і

рефлексію цієї взаємодії. Тож якщо в парадигмі «суб'єкт – об'єкт» суб'єктність є ознакою ситуаційної розумової активності суб'єкта, то в метапарадигмі саморозвитку вона є рефлексією себе і свого пізнання у контексті життя в цілому (Pliushch, 2025).

Розуміння штучного інтелекту як суто ментального інструменту, що має додаткові технологічні можливості, виключає наявність в нього суб'єктності, властивої навіть пересічному користувачеві цього інструменту. З часткою умовності можна говорити про «суб'єктність» великих мовних моделей (LLM) у контексті виконання конкретних завдань, але не про «суб'єктність» чи «метасуб'єктність», що виходять за межі цих моделей. Суб'єктність – як відповідальність за отримані в результаті взаємодії зі штучним інтелектом дані – покладається не на інструмент, а головним чином на розробників, які створили недосконалий інструмент, та на користувачів цього інструменту, які обрали помилкові засоби. В традиціях метасуб'єктної парадигми штучний інтелект, на відміну від природного, поза суб'єкт-суб'єктною комунікацією – це машина, яка має доступ до знань, наявних у великих текстових масивах, та алгоритмів оперування ними. Порівняння природного і штучного інтелектів передбачає зіставлення носіїв цих інтелектів. По-перше, носій природного інтелекту асоціюється з людиною, а носій штучного інтелекту – з «бездушною машиною», тобто визначення «природний» і «штучний» переносяться з інструментарію інтелектуальної діяльності на авторів і користувачів цього інструментарію. По-друге, в контексті методології саморозвитку природний інтелект є інструментом індивідуального суб'єкта, а штучний – інструментом колективного суб'єкта, який виконує завдання соціального замовлення свого суспільства. У цьому разі штучний інтелект є технологічним інструментом суспільства як колективного суб'єкта пізнання. За конкуренцією природного і штучного інтелектів стоять: 1) конкуренція авторів

відповідних технологій, в основі якої лежить їх науковий та інтелектуальний потенціал; 2) конкуренція суспільств і соціумів, їх здатність продукувати й поширювати ці технології, складність яких залежить не лише від інтелектуального потенціалу розробників, а й від складності пропонувананих суспільних замовлень.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У рамках суб'єкт-об'єктної методології штучний інтелект здійснює надскладні розумові операції, а отже передбачається, що він є самостійним джерелом мислення і відтак він набуває ознак суб'єктності. Натомість у методології саморозвитку штучний інтелект є інструментом мислення суб'єкта пізнання, який розвивається, саморозвивається і реалізує завдання соціального розвитку свого суспільства. Таким чином, проблема розуміння взаємодії суб'єкта зі штучним інтелектом, як, власне, й розуміння інших складних проблем, обумовлена обраною пояснювальною теорією та методологією.

Технології штучного інтелекту є новим типом ментальних та соціальних технологій, які не лише виконують функцію інструментів пізнання, а й є активними «співавторами» соціальної комунікації, що передбачає поглиблення мислительної діяльності учасників цієї комунікації. Індивідуальний суб'єкт, який використовує

технології штучного інтелекту, перетворюється з локального, автономного суб'єкта на учасника соціального механізму, замисленого авторами цих технологій, та значною мірою стає заручником їх віддалених цілей. Це спонукає до підвищення вимог стосовно компетентності суб'єкта з використання штучного інтелекту та розуміння ним власної ролі з вирішення інтелектуальних, соціальних та соціокультурних задач суспільства.

Індивідуальні суб'єкти проходять щаблі розвитку, і від їхніх зусиль та навчання залежить – чи будуть вони мислячими суб'єктами, чи залишаться механічними додатками до цих машин. Разом з тим, для систем освіти питання залишається відкритим, як виховати і підготувати суб'єкта, що саморозвивається, який використовуватиме штучного інтелекту як помічника, а не замітника власної розумової активності.

Нині людство вступає в епоху множинних штучних інтелектів, автори яких, виходячи з потреб і запитів свого суспільства, найскоріше муситимуть конкурувати між собою на засадах екологічної конкуренції. Ця гіпотеза передбачає далішні теоретичні і прикладні дослідження з означеної тематики.

Література:

1. Інформаційний вплив: теорія і практика прогнозування. (2011). К.: Міленіум. 240 с.
2. Петрунко, О.В. (2010). Інформаційне суспільство: проблеми медіасоціалізації. Соціально-психологічні чинники взаємодії суспільства та освіти. К.: Інтерпрес ЛПД. 2010. 367–378.
3. Петрунко, О.В. (2011). Медіа як психотехнологія формування національно-культурної ідентичності. *Психологічні перспективи*. Спеціальний випуск. К.: Міленіум. 148–154.
4. Петрунко, О.В. (2024). Теорія і методологія сучасної науки. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 1(73), 203–213.
5. Плющ, О. (2023). Методологія пізнання у постінформаційних суспільствах. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 1(69), 188–196.
6. Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press. 352.
7. Chalmers, D. (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford University Press. 432.
8. Clark, A., Chalmers, D. (2010). *The Extended Mind*. Ed. by R. Menary. Cambridge: MIT Press, 2010. 27–42.
9. Pliushch, A. (2025). Cognition in the context of self-development methodology. *Philosophy of Science and Technology*, 30(1), 76–90.
10. Le Cun, Yann & Brizard, Caroline (2019). *Quand la machine apprend: la révolution des neurones artificiels et de l'apprentissage profonde*. Edité par Jacob, Paris. 400.
11. Marcus, G. & Davis, E. (2019). *Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust*. Pantheon Books, New York. 247.
12. Spitzer, M. (2012). *Digitale Demenz. Wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen*. Droemer Knauer, München. 367.